

תכנית מנחים-עמיתים

חידת השפה: מבט על המילה "פנים" וגלגוליה

חניכה: שלומית וולך, תיכון בן עמי, קריית אונו

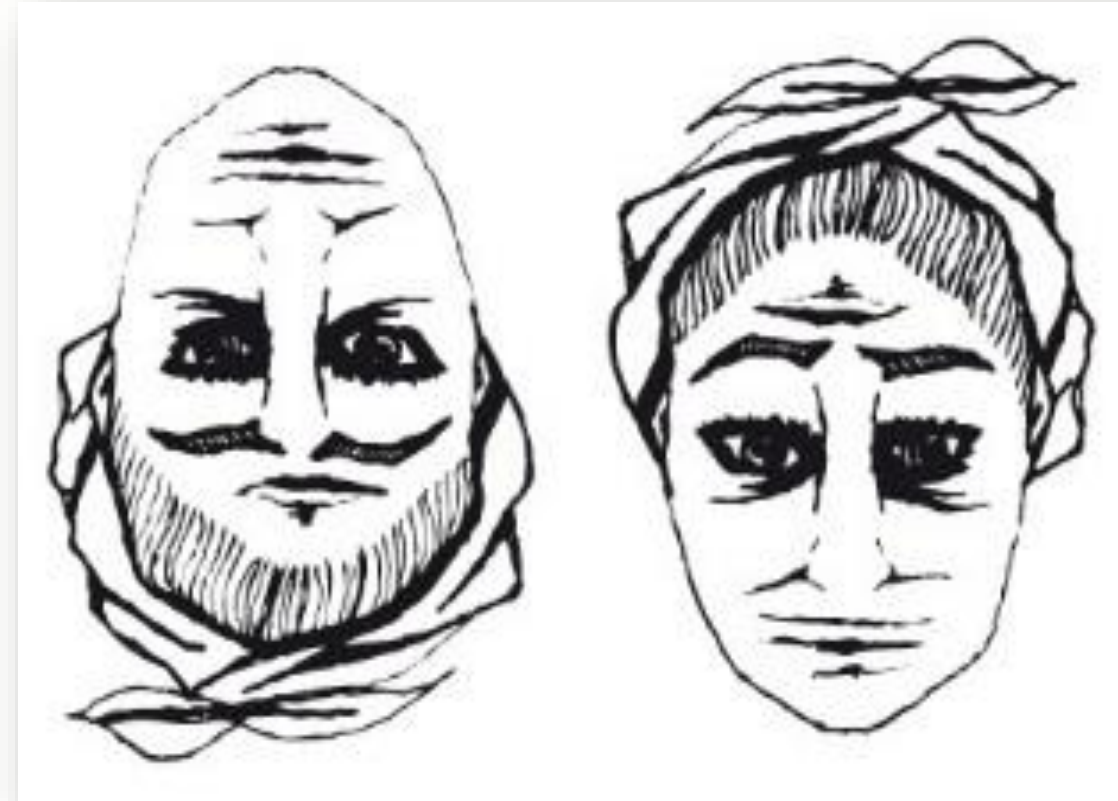
מנחה-עמיתה: פרופ' תמר סוברן, לשון עברית, אוניברסיטת תל אביב

מתודולוגיה

בעבודה התודעתני אל רעיונות, מושגים ושיטות של הבלשנות המודרנית: דיאכרוני-סינכרוני, הרמנויטיקה, גרמטיקליזציה והחוויה, שדות סמנטיים ותהליכי הפשטה מטפוריים. באמצעות מושגים אלו ניתחתי דוגמאות שונות משש תקופות נבחרות: המקרא, חז"ל – משנה, תלמוד ומדרשים, ימי הביניים – פיוטים והגות, תחיית השפה העברית מראשית ההשכלה ועד העברית החדשה. בשלב הראשון של המחקר חקרתי את הרובד המקראי בעזרת הקונקורדנציה של מנדלקארן המאורגנת לפי שורשים. בשלב השני עקבתי אחר שינויי משמעות של המילה 'פנים' ונגזרותיה באמצעות מנוע החיפוש האקדמי 'מאגריס' של המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית.

יש בסוגיה הזאת פנים לכאן ולכאן'

נושא המחקר

כיצד התפתחו במהלך השנים מילות היחס ומילות ההיגיון 'לפני', 'בפני', 'מפני', 'פני השטח', 'לפנים', 'בפנים', 'פנימה', 'פנימייה' וקרובותיהן, ומהו הקשר שלהן למילה 'פנים' ולשורש פני"ה שמסמן פנייה לכיוון מסוים. המחקר הינו בלשני, סמנטי ודיאכרוני-היסטורי, המסביר תהליכים של היווצרות מילים ומושגים וחקר את קשרי המשמעות ביניהן בהווה ובעבר. חייה הארוכים של העברית והמבנה השקוף של השורשים בעברית מאפשרים להתחקות אחרי שינויי משמעות דקים, שאינם גלויים לעין בשפות אחרות.

מסקנות

במהלך ההיסטוריה הארוכה של השפה העברית, למילים שנגזרו מהמילה 'פנים' יש מגוון רחב של משמעויות, אפשר שכולן נשענות על השורש פני"ה שמתאר את הכיוון של המבט. בתנ"ך נמצא המגוון הרחב ביותר, וההקשרים העניקו למילים ניואנסים דקים. עם הזמן משמעות חלק מהמילים הללו עברה לקטגוריות משמעות חדשות; ככל שעבר הזמן והשפה התפתחה, הניואנסים שהתגלו במופעי המילה 'פנים' ונגזרותיה התקבעו. מכעשרה גווני משמעות נותרו שישה רכיבים עיקריים: מקום, זמן, מכשול, שטח, תוך, סיבה. בשפה העברית חלו תהליכים שונים שמתרחשים בכל השפות, כדוגמת גרמטיקליזציה והחוויה, ולכן אחדות ממילות תוכן שהיו קיימות בתקופה הקדומה ביותר של העברית, שמשמעויותיהן הובנו מהקשר, התקבעו והפכו למילות שימוש דקדוקיות – מילות יחס ומילים לוגיות. הגרמטיקליזציה והחוויה הינם אינדיקציה להתנהלות האנושית – הכיוונים שהשפה לקחה הם הביטוי השפתי של התודעה האנושית. לכן, על אף שמגוון השימושים והניואנסים קטן, אל לנו לחשוב שהשפה הצטמצמה – להיפך, נוספו שימושים חדשים בשורשים. המחשבה הלוגית דקדוקית, שמתבטאת בתהליכים של גרמטיקליזציה והחוויה, היא שלב מתקדם יותר בחשיבה האנושית, מעבר לתחושות המידיות ולמראה העיניים. סיבה או יחסים בזמן ובמרחב הם מושגים מופשטים, והשפה נזקקה לאמצעים להביע אותם, והפתרון נמצא בגזירה מהמלאי שברשותה.